

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 336.77:338.437

І. В. ЧЕХОВА,
*кандидат економічних наук,
завідділом економічних і маркетингових досліджень
та питань інтелектуальної власності
Інституту олійних культур НААН України
(Запоріжжя)*

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено основні тенденції функціонування ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України, наведено характеристики суб'єктів і об'єктів кредитування. Розглянуто сегмент аграрних кредитів на кредитному ринку, проаналізовано їх обсяги і структуру. Визначено зміни кон'юнктури, цінової ситуації на кредитному ринку аграрного сектору в розрізі областей України. Розкрито основні переваги і недоліки сучасних кредитних програм. Запропоновано підвищити доступність кредитів для підприємств аграрної галузі шляхом створення спеціалізованих банків, Фонду гарантування кредитів.

Ключові слова: кредит, банки, аграрний сектор економіки, ринок банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки, кредитні програми, процентна ставка.

I. V. CHEKHOVA,
*Cand. of Econ. Sci.,
Head of the Department of Economic and Marketing Studies
and Questions of Intellectual Property,
Institute of Oil Cultures of the NAAS of Ukraine
(Zaporizhzhya)*

FUNCTIONING OF THE MARKET OF BANK CREDIT RESOURCES IN THE ARGARIAN SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY

The main tendencies of the functioning of the market of bank credit resources in the agrarian sector of Ukraine's economy are studied, and the characteristics of subjects and objects of a crediting are presented. The segment of agrarian credits on the credit market is considered, and their volume and structure are analyzed. Changes in the conjuncture and the price situation on the credit market of the agrarian sector for Ukraine's regions are determined. The main advantages and shortcomings of modern credit programs are shown. It is proposed to enhance the accessibility of credits for enterprises of the agrarian branch by means of the creation of specialized banks and a Credit Warranty Fund.

Keywords: credit, banks, economy's agrarian sector, market of bank credit resources in economy's agrarian sector, credit programs, interest rate.

Чехова Ірина Валеріївна (Chekhova Irina Valeriivna) – e-mail: irina.chekhova_iok.naan@ukr.net.

Одним з визначальних факторів економічної стабільності та зростання ефективності виробництва підприємств аграрного сектору економіки є ресурсний потенціал. Потенціальні можливості економічного розвитку кожної галузі господарства суттєво обмежені наявними ресурсами: природними, виробничими, людськими, фінансовими. Безумовно, кожна з 4 складових ресурсного потенціалу виконує важливі функції, але поповнити їх нестачу або відсутність можливо лише за рахунок фінансових вкладень. Кредити банків є основним фінансовим засобом для розвитку матеріально-технічної бази підприємств сільського господарства, яка потребує оновлення виробничих потужностей, а також для фінансового забезпечення поточної виробничої діяльності.

Проблеми фінансового кредитування підприємств АПК, теорії та практики висвітлено в працях таких вчених, як М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, В.А. Борисова, А.Г. Борщ, П.А. Стецюк, М.Й. Малік. Питання кредитного ринку розкрито у наукових працях О.О. Непочатенко, П.Т. Саблука, О.О. Лошкарьової. Дослідженню вдосконалення механізму кредитування сільськогосподарських підприємств присвячено наукові статті О.В. Дзюблюка, О.В. Шубравської, А.В. Благодатного, А.В. Сомик та інших.

Метою статті є дослідження основних тенденцій на ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України.

Функціонування кредитного ринку будується на взаємовигідних відносинах між суб'єктами ринку в питаннях залучення кредиту з урахуванням попиту, пропозиції, ціни і рівня конкуренції. Кредитори надають вільні кошти позичальникам у тимчасове користування з метою отримання від цього прибутку. Позичальники залучають банківські кредити у тимчасове користування з обов'язковим їх поверненням кредитору і сплачують за це процент за кредитом.

У цілому ринок банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки являє собою специфічний вид ринку, на якому формуються попит і пропозиція на кредитні ресурси, забезпечується взаємодія між банками-кредиторами і підприємствами-позичальниками, а ціною виступає процентна ставка. Таке формування дозволяє об'єднати важливі елементи кредитного ринку, визначає його специфічні властивості, підкреслює самостійність і особливе місце на фінансовому ринку.

Суб'єктами на ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки виступають, з одного боку, банки-кредитори (продавці), а з іншого — сільськогосподарські підприємства-позичальники (покупці). Об'єктами кредитування є: виробничі запаси і готова продукція; незавершене виробництво; витрати майбутніх періодів; платежі та розрахункові операції з постачальниками і покупцями; реконструкція підприємств, технічне переозброєння, впровадження нової техніки і технологій. На практиці в кожному банку об'єкти кредитування встановлюються індивідуально згідно з кредитною політикою.

Для підприємств аграрного сектору — позичальників кредитного ринку характерні певні відмінності від позичальників інших сфер господарювання. Причинами, які формують ці відмінності, є: високий рівень забезпечення за кредитами через низьку ліквідність застави; залежність від природно-кліматичних умов і підвищений з огляду на це рівень ризику аграрного бізнесу; сезонність вироб-

ництва; повільний оборот капіталу; перевищення рівнем процентних ставок за кредитами рівня рентабельності підприємств аграрного сектору; тощо.

При оцінці ймовірного ризику кредитної угоди кредитор не тільки проводить ретельний ретроспективний аналіз фінансового становища потенціального позичальника, а й моделює фінансовий стан на перспективу залежно від виду економічної діяльності позичальника і умов її здійснення. До специфічних ризиків, які супроводжують кредитний процес позичальників аграрного сектору, банки відносять: нестійкість фінансового стану аграрних підприємств; невиконання статей бюджету, спрямованих на підтримку сільського господарства; природно-кліматичні умови в зоні розміщення підприємства; рівень ліквідного забезпечення за кредитом.

Отже, для кредитора на перший план виходять кредитоспроможність і фінансова стійкість майбутнього позичальника, його здатність успішно розвиватися в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Аналіз структури кредитів у 2006–2012 рр. у розрізі галузей економіки показав, що найбільша частка в загальній структурі кредитів належить підприємствам торговельної сфери (36,4% у 2012 р. проти 38,2% у 2006 р.); друга позиція — підприємствам переробної промисловості (відповідно, 20,8% і 26,7%); третя — суб’єктам сфери нерухомості (17,4% і 7,5%); четверта — аграрним підприємствам (6% і 7,1%). Така ситуація цілком відповідає особливостям даних галузей.

На думку дослідників, в існуючих умовах залежність підприємств аграрного сектору економіки від кредитних ресурсів не тільки не знижується, а й продовжує зростати; при цьому мінімальний рівень щорічної потреби галузі у кредитних коштах, за різними підрахунками, дорівнює 25–40 млрд. грн. [1, с. 103–104; 2, с. 138]. І хоча за 2000–2012 рр. обсяг залучених вітчизняними підприємствами АПК щорічних кредитів зріс більш як у 10 разів, цього недостатньо для покриття потреб галузі.

У 2006–2012 рр. розвиток ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України характеризувався позитивною динамікою. Так, приріст кредитів в аграрну галузь у 2007 р. становив 4634 млн. грн., у 2008 р. — 12304 млн. грн., а вплив залишку кредиторської заборгованості у 2009 р. дорівнював 2786 млн. грн., або 10%. Динаміка залучення кредитів у галузь у цьому періоді була позитивною, за винятком 2009 р., результат якого зумовлений економічним спадом і впливом фінансової кризи. За 6 років обсяг залучення кредитів у галузь збільшився на 24614 млн. грн., або у 3 рази (табл.).

Динаміка залучення кредитних ресурсів підприємствами аграрного сектору економіки України за період 2006–2012 рр. *

(млн. грн.)

Вид кредитів	Роки							2012 р. у % до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Короткострокові (до 1 року).....	4981	6294	10851	10245	8631	13336	16509	331,4
питома вага (%).....	41,9	61,8	37,7	39,4	32,5	39,0	45,2	—
Довгострокові (понад 1 рік).....	6893	10214	17961	15781	17914	20807	19979	289,8

Закінчення таблиці

питома вага (%).....	58,1	38,2	62,3	60,6	67,5	60,9	54,8	–
Кредити в гривні.....	9402	12429	19454	17851	20355	24985	25569	272,0
питома вага (%).....	79,1	75,3	67,5	68,6	76,7	73,2	70,0	–
Кредити в іноземній валюті.....	2472	4078	9358	8175	6191	9158	10919	441,7
питома вага (%).....	20,8	24,7	32,5	31,4	23,3	26,8	30,0	–
Всього.....	11874	16508	28812	26026	26545	34143	36488	307,3

* Розраховано за даними офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

З даних таблиці видно, що обсяг короткострокових кредитів зріс за ці роки у 3,3 раза, довгострокових – у 2,9 раза, кредитів у гривні – у 2,7 раза, в іноземній валюті – у 4,4 раза. Структура кредитних ресурсів на кінець досліджуваного періоду сформувалася таким чином: 45,2% від загального обсягу становили короткострокові кредити, 54,8% – довгострокові, 70% – кредити в гривні, 30% – кредити в іноземній валюті.

Порівняння обсягу кредитів у розрахунку на 1 підприємство аграрної галузі показало, що у 2010–2012 рр. в цілому по Україні цей показник збільшився з 310,57 тис. грн. до 527,57 тис. грн., або на 37,6%. Найбільший (у 2 рази) приріст кредитів зафіксовано в сільському господарстві Вінницької та Черкаської областей; протилежні тенденції, які призвели до суттєвого скорочення рівня кредитування аграрних підприємств, мали місце в Тернопільській, Луганській і Рівненській областях.

За результатами 2012 р., понад 200 тис. грн. кредитних ресурсів на 1 підприємство залучали аграрії Черкаської, Полтавської, Миколаївської областей, понад 300 тис. грн. – Харківської, понад 430 тис. грн. – Хмельницької, понад 800 тис. грн. – Дніпропетровської і понад 3 млн. грн. – Київської областей.

Процес кредитування як відображення взаємовідносин між суб'єктами на ринку банківських кредитних ресурсів характеризується різними рівнями можливих ризиків для позичальника і кредитора. Так, позичальнику аграрного сектору економіки на шляху до отримання кредиту необхідно здійснити три важливі кроки: обрати банк, підготувати пакет документів та отримати відповідне рішення. При цьому мінімізація ризиків для позичальника-аграрія полягає в правильному і відповідальному виконанні перших двох пунктів, тому що саме від них залежатимуть умови кредитування. Що стосується банку, то процес кредитування для цього суб'єкта є більш складним. Так, на стадії розгляду заявки від позичальника банківськими службами вивчаються фінансові документи, кредитна історія, здійснюється виїзд експерта до господарства для оцінки заставного майна, проводяться оцінка можливих ризиків позичальника, розгляд справи на засіданні Кредитного комітету, готується рішення про надання кредиту або відмову в ньому. І тільки після всіх цих процедур між позичальником і кредитором укладаються кредитна угода і договір застави (іпотеки), тобто здійснюється фактичне кредитування [3].

Аграрний сектор економіки України кредитують 92 банки, з яких більшу частину кредитних ресурсів надали “Райффайзен Банк Аваль”, “Промінвестбанк”, “Приватбанк”, “Креді Агріколь” і “UniCreditBank”.

Аналіз пропозиції на ринку банківських кредитних ресурсів України в сегменті позичальників аграрної сфери протягом 2006–2012 рр. показав, що зростаючий попит на кредити для закупівлі сільгосптехніки і поповнення обігових коштів дістав відображення у пропозиції від кредиторів. Кредитні установи сформували банківський кредитний продукт, спрямований на задоволення інтересів позичальника аграрної сфери. До переваг кредитних програм для сільськогосподарських підприємств можна віднести:

- гнучкий індивідуальний графік погашення кредиту з урахуванням сезонного виробництва в агросфері, який пропонували практично всі кредитори, а у деяких випадках можливість значного відстрочення платежу за основним кредитом до моменту реалізації виробленої продукції (“Надра Банк”, “Приватбанк”). Це дуже важливо для підприємств галузі, оскільки в основні періоди фінансових витрат (при підготовці до посіву і збирання врожаю) навантаження у вигляді платежів за кредитом “вимиває” значну частину обігових коштів;

- відсутність вимоги додаткового забезпечення за кредитом (“Промінвестбанк”, “Приватбанк”), коли забезпеченням виступає об’єкт кредиту. Оскільки в якості застави вимагається ліквідна нерухомість або інше ліквідне майно (“Райффайзен Банк Аваль”, “Надра Банк”), то забезпечити її на рівні 20% від суми кредиту у віддалених від міст селах складно, а подекуди і неможливо;

- самостійний вибір позичальником валюти кредиту (гривні або іноземної грошової одиниці) з огляду на рівень процентних ставок на кредитному ринку і ситуацію на валютному ринку. Якщо діяльність аграрного підприємства зорієнтована на експорт, то логічним буде вибір саме валютного кредиту.

Водночас поряд з досягненнями сучасних кредитних технологій необхідно окреслити і їх недоліки, а саме:

- умови внесення початкового платежу за кредитом у розмірі від 20–25% (“Промінвестбанк”, “Райффайзен Банк Аваль”) до 30% (“Приватбанк”), що є суттєвою перешкодою на шляху до залучення кредиту позичальниками. Для кредитора ж ця вимога слугує додатковим захистом від кредитних ризиків. Подолати цей бар’єр можуть тільки потужні підприємства аграрної сфери з певним запасом коштів;

- страхування об’єкта на рівні 1,5–3,5% на рік від вартості техніки (“Приватбанк”), щорічне страхування від усіх можливих ризиків (“Каско”, “Райффайзен Банк Аваль”). Для позичальника це додаткові витрати, яких він зазнаватиме в момент укладання кредитної угоди, що призведе до подорожчання кредиту;

- обмеження терміну довгострокових кредитів двома (“Надра Банк”) або трьома (“Приватбанк”, “Райффайзен Банк Аваль”) роками. У випадку оформлення кредиту на придбання дорогої техніки (комбайна, трактора) іноземного виробництва, ціна якої сягає понад 500 тис. грн., виплатити кредит і проценти за ним у такий короткий термін – важке завдання.

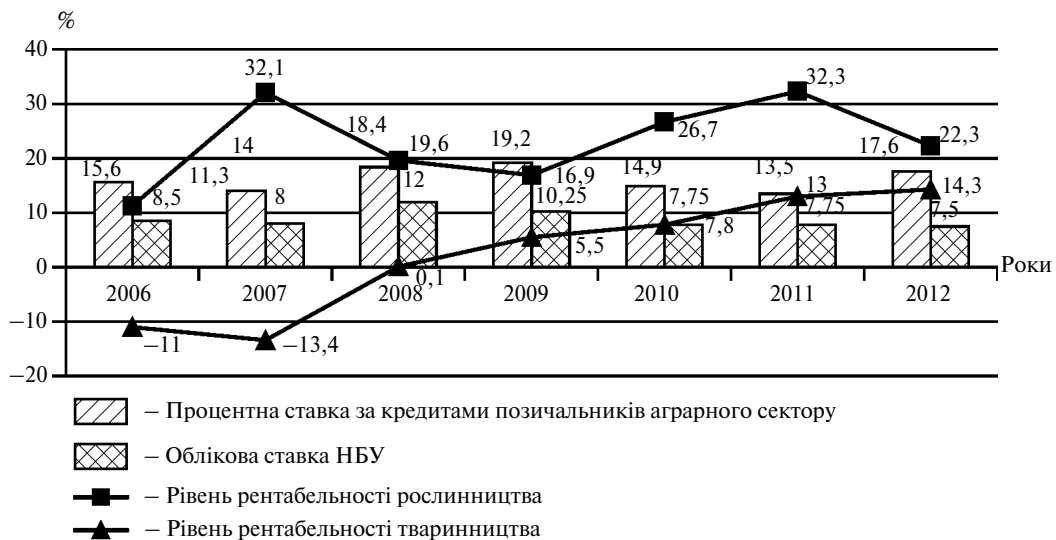
На етапі прийняття рішення про залучення кредиту першочерговою умовою, яку розглядає потенціальний позичальник, є ціна кредиту. На сьогодні рівень ставок за кредитами коливається від 17 до 25%. На думку фахівців банківської справи, така різниця зумовлена в першу чергу фінансовим станом позичальника: якщо ризик неплатоспроможності мінімальний, то, відповідно, і рівень ставки за кре-

дитом буде мінімальним. Другим чинником є розмір підприємства: корпоративний сектор завжди кредитується за нижчими ставками, ніж, наприклад, малий і середній бізнес. Досвід позичальника у минулому, його репутація також впливають на розмір процентних ставок.

У цілому динаміка процентних ставок за кредитами для підприємств галузі сільського господарства протягом 2006–2012 рр. була нестабільною і характеризувалася значними коливаннями у бік зростання у 2007–2009 рр. на 5,2 процентного пункту, у 2011–2012 рр. – на 4 процентні пункти; їх здешевлення на 1,6 процентного пункту мало місце у 2006–2007 рр. і на 5,7 процентного пункту – у 2009–2011 рр.

На кінець 2012 р. середньозважений показник процентної ставки дорівнював 17,6%. Зазначені зміни цінової політики банків стосовно вартості кредитних коштів частково зумовлені і виявилися реакцією на зміни показника облікової ставки НБУ (рис.). Загальновідомо, що економічно вигідною для позичальника вважається процентна ставка за кредитом, яка є меншою або дорівнює показнику рентабельності діяльності суб'єкта господарювання. Тільки за таких умов доцільно залучати кредитні ресурси, тому що в іншому випадку підприємство не спроможне сплачувати кредит самостійно.

Порівняння показників рентабельності рослинництва та рівня процентних ставок за кредитом демонструє, що у 2006 р. середня ціна на кредити була вищою за рівень його рентабельності майже вдвічі. Для тваринництва ж, у якому рентабельність не була більшою за 11%, кредити виявилися недосяжно дорогими. За період до 2012 р. показник рентабельності основних галузей сільського господарства зазнав істотних змін у бік зростання (рис.).

Динаміка процентної ставки за кредитами для сільського господарства, облікової ставки НБУ, рівня рентабельності рослинництва і тваринництва у 2006–2012 рр.

Побудовано за даними офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

Дослідженням встановлено, що на фоні щорічного зростання обсягу залучених кредитних ресурсів ціна кредитів для сільськогосподарських товаровироб-

ників залишається високою. Кон'юнктура ринку, за якої процентні ставки за кредитами перевищують рівень рентабельності виробництва (а, по суті, кінцеву мету кожного суб'єкта економічної діяльності), може означати тільки одне — позичальник більшу частку власного доходу віддає кредитору. Якщо вартість залучених на виробничі цілі кредитних ресурсів не перебивається отриманим прибутком від виробництва, то відбувається процес розпорошення капіталу. Крім того, дорогі кредитні ресурси збільшують собівартість сільськогосподарської продукції, наслідком чого є зниження конкурентної позиції вітчизняних аграріїв.

Безперечно, позики не можуть мати благодійний характер, і плата за їх використання визначається кредитним ринком [4], але сьогодні на ринку кредитних ресурсів для сільського господарства сформувалася плата, яка перевищує потенціальні фінансові можливості більшості підприємств галузі. Дефіцит обігових коштів та капітальних вкладень у сільськогосподарське виробництво негативно впливає на його ефективність.

Отже, виробники сільськогосподарської продукції в сучасних умовах функціонування кредитного ринку відчують нестачу кредитів і відсутність рівноправного доступу до них. Підвищити доступність кредитів для підприємств аграрної галузі можливо завдяки створенню спеціалізованих банків.

Такий спеціалізований аграрний банк має стати, з одного боку, центром, через який уряд міг би проводити державну фінансово-кредитну політику в аграрному секторі економіки, а з іншого — фінансовим центром галузі, в якому акумулюватимуться всі фінансові ресурси [5]. Його діяльність має переваги над діяльністю універсальних банків саме для позичальника, оскільки зосередження на конкретному сегменті кредитного ринку підвищить якість надаваних послуг з урахуванням існуючої специфіки виробництва. У даному аспекті показовим є приклад роботи на ринку кредитних ресурсів Російської Федерації державного Російського сільськогосподарського банку, який обслуговує підприємства АПК. Його ефективність підтверджується зростанням кредитного портфеля у кризовому 2009 р. на 31%. Тобто, навіть за несприятливих зовнішніх впливів він проводив активну кредитну діяльність.

В Україні певні кроки з організації роботи спеціалізованого аграрного банку вже зроблено. Так, створено Державний земельний банк України, метою якого задекларовано фінансову підтримку за рахунок дешевих кредитів малого та середнього бізнесу у сфері АПК. Банк передбачає програми кредитування сільськогосподарських підприємств у сумі до 2 млн. грн. під 8–12% річних. Започаткування діяльності спеціалізованого аграрного банку зможе підвищити доступність кредитів, оскільки зосередження на конкретному сегменті кредитного ринку покращить якість надаваних послуг з урахуванням існуючої специфіки виробництва.

У багатьох країнах перспективним і дійовим інструментом забезпечення доступності кредитів є механізм їх часткового або повного державного гарантування Фондом гарантування кредитів. Діяльність такого фонду дозволяє акумулювати кредитні ресурси з різних джерел, гарантувати повернення кредитів сільськогосподарськими підприємствами, сформулювати додаткове джерело надання кредитів. Гарантійний фонд має слугувати інструментом державного регулювання і розподілу кредитних ресурсів у розрізі галузей економіки відповідно до окреслених пріоритетних напрямів розвитку держави, затверджених цільових державних програм.

Визначені напрями надання коштів гарантійним фондом подають “сигнал” потенціальним інвесторам або кредиторам щодо перспективних інвестиційних об’єктів. Взаємодія між банками і сільськогосподарськими підприємствами за участі Фонду гарантування кредитів сприятиме розподілу кредитних ризиків серед учасників кредитних операцій, розширенню клієнтської бази кредиторів, встановленню більш чіткого порядку надання кредитних ресурсів.

Висновки

Підприємства аграрного сектору як позичальники на кредитному ринку характеризуються відмінностями і формують стабільний підвищений попит на довгострокові кредити в національній валюті. Розширення складу учасників ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України сприятиме, по-перше, забезпеченню доступності кредитів, по-друге, подоланню кризи довіри між позичальниками аграрного сектору і кредиторами, по-третє, стабілізації кредитного процесу.

Список використаної літератури

1. *Непочатенко О.О.* Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств : моногр. – Умань : УВПП, 2007. – 456 с.
2. *Шубравська О.В., Поштаренко М.Г.* Розвиток банківського кредитування агросфери у контексті забезпечення її економічної сталості // *Фінанси АПК*. – 2006. – № 7. – С. 131–138.
3. *Кузьо Н.* Що повинен знати фермер про банківські кредити // *Агromаркетинг*. – 2012. – № 3 (226). – С. 12.
4. *Фінансово-кредитні відносини в АПК* ; [за ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем’яненка]. – К. : ІАЕ, 1996. – 278 с.
5. *Дем’яненко М.Я.* Аграріям нужен свой банк // *Фермерське господарство*. – 2003. – № 4 (132). – С. 10.

References

1. *Nepochatenko O.O.* *Organizatsiino-ekonomichni mekhanizmy kredyтуvannya agrarnykh pidpryemstv* [Organizational-Economic Mechanisms of Crediting of Agrarian Enterprises]. Uman', UVPP, 2007 [in Ukrainian].
2. *Shubravs'ka O.V., Poshtarenko M.G.* *Rozvytok bankivs'kogo kredyтуvannya agrosfery u konteksti zabezpechennya ii ekonomichnoi stalosti* [Development of the banking crediting of the agrosphere in the context of the ensuring of its economic durability]. *Finansy APK – Finances of AIC*, 2006, No. 7, pp. 131–138 [in Ukrainian].
3. *Kuz'o N.* *Shcho povynen znaty fermer pro bankivs'ki kredyty* [Knowledge on bank credits needed to a farmer]. *Agromarketing – Agromarketing*, 2012, No. 3 (226), p. 12 [in Ukrainian].
4. *Finansovo-Kredytni Vidnosyny v APK, za red. P.T. Sabluka, M.Ya. Dem'yanenka* [Financial-Credit Relations in AIC], edited by P.T. Sabluk, M.Ya. Dem'yanenko. Kyiv, IAE, 1996 [in Ukrainian].
5. *Dem'yanenko M.Ya.* *Agrariyam nuzhen svoi bank* [The agrarians need the own bank]. *Fermers'ke Gospodarstvo – Farm Economy*, 2003, No. 4 (132), p. 10 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26 вересня 2013 р.